

LUKASZ DEMBSKI, ADAM SZABELSKI

Koło Naukowe Prawa Gospodarczego,
Wydział Prawa i Administracji,
Studenckie Koło Naukowe Historyków im. prof. Gerarda Labudy,
Wydział Historyczny, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Korona św. Stefana jako źródło suwerenności Węgier i fundament konstytucjonalizmu węgierskiego

Wprowadzenie

Nowa konstytucja Węgier (KW) uchwalona została w 2011 r.; weszła w życie 1 stycznia 2012 r. W styczniu bieżącego roku minęły dwa lata jej obowiązywania, co oznacza, że zasadne jest przeanalizowanie jej po pierwszym, krótkim, okresie funkcjonowania. Konstytucja Węgier, jak żadna inna ustawa w Europie, wywołała liczne spory oraz dyskusje w mediach, wśród polityków i obywateli. Zdania na temat nowej ustawy były podzielone. Niektóre środowiska uważały, że narusza ona prawa i godność człowieka oraz obywatela, inne zaś przedstawiały akt jako gwarancję stabilności państwa i ważny element w budowaniu jego przyszłości. Niezależnie od ocen o nowej Konstytucji Węgier napisano mało. Nauki humanistyczne i prawne nie dały, jak dotąd, możliwości zgłębienia dokładnie tego tematu. Dlatego niniejszym artykułem pragniemy zainicjować w środowisku naukowym debatę nad węgierską Konstytucją. Szczególnie w polskiej nauce konstytucjonalizm węgierski nadal pozostaje niezbadany. Niewielu autorów pisało na temat ustroju państwa, z którym Polskę łączą szczególne więzy. Jedną z ważniej-

szych prac jest książka Roberta Jankowskiego *Węgry – co tam się dzieje*¹, w której znalazło się wiele cennych wskazówek, prowadzących nas przez historię prawa węgierskiego. Cenne były także uwagi zawarte w książce Witolda Brodzińskiego *System konstytucyjny Węgier*, jednakże autor w swoich badaniach opiera się wyłącznie na poprzedniej ustawie zasadniczej z 1949 r.

W niniejszym artykule chcielibyśmy przeanalizować historię konstytucjonalizmu węgierskiego i zobaczyć, jak w jej tło wkomponowuje się nowa ustawa. Na wybranych przykładach porównamy ją z poprzednią konstytucją, aby zobaczyć, jak zmieniło się postrzeganie przez suwerena państwa i jego roli. Zostanie także przedstawione tło historyczne, pozwalające prześledzić sposób postrzegania konstytucjonalizmu przez samych Węgrów. Otóż jest ono inne niż w większości społeczeństw regionu. Przez wiele stuleci rozwój konstytucjonalizmu węgierskiego przypominał model brytyjski, gdzie nie ma konstytucji, a jej rolę pełni kilka aktów prawnych, biorących swój początek w Anglii od Magna Carta, a na Węgrzech od Złotej Bulli. Oba akty powstały niemal w tym samym czasie, już w XIII wieku. Proces ten trwał kilka wieków i nawet po abdykacji ostatniego króla, Karola Habsburga, Węgrzy nie zdecydowali się proklamować republiki, lecz zostali przy unikatowym ustroju „królestwa bez króla”, gdzie władzę sprawował regent. Nagłe przerwanie tej tradycji nastąpiło po przejęciu władzy przez komunistów. Pierwsza Konstytucja Węgier weszła w życie w 1949 r. i mimo zapisów gwarantujących prawa obywatelskie, sankcjonowała system totalitarny – symbolicznie kończąc formowanie się Węgierskiej Republiki Socjalistycznej. Stąd też może wynikać niezycziwy stosunek Węgrów do ich pierwszej konstytucji. Dla większości narodów pierwsza konstytucja to powód do dumy (przykładami są konstytucja USA dla Amerykanów, Konstytucja 3 maja dla Polaków czy francuska ustawa z 1789 r.), natomiast dla Węgrów jest to akt narzucony przez system totalitarny. Konstytucja z 1949 r. nie jest więc częścią żadnego narodowego „mitu założycielskiego”. Tym bardziej

¹ R. Jankowski, *Węgry – co tam się dzieje*, Warszawa 2013.

dziwi fakt, iż konstytucja z 1949 r. ze zmianami obowiązywała do 2011 r. Kwestia ta powinna wymagać głębszej analizy i badań. Dopiero uświadamiając sobie powyższe fakty, możemy zrozumieć w pewien sposób, dlaczego rządzący Fidesz oraz KDNP mogli w tak szybkim trybie, i to bez referendum, uchwalić nową konstytucję. Ciekawym aspektem jest kwestia, iż nie mogąc odwołać się w nowej konstytucji do poprzedniej, ustawodawca powołał się właśnie na niepisaną, historyczną konstytucję, utożsamianą z Koroną Świętego Stefana – narodową relikwią Węgier.

1. Historia konstytucjonalizmu węgierskiego

W węgierskiej tradycji konstytucyjnej możemy wyodrębnić dwa główne nurty ideologiczne. Pierwszy z nich, formalno-prawny, wziął swój początek od Złotej Bulli z 1222 r. i opierał się na takich aktach prawnych jak: sankcja pragmatyczna z 1713 r., uchwały marcowe z 1848 czy ugoda austriacko-węgierska z 1867 r. Kolejny nurt – „mistyczny” – zrodził się z wiary wielu pokoleń Węgrów w to, że pierwszy król, Stefan, przelał w cudowny sposób swoją władzę na insygnia koronacyjne zwane Świętą Koroną. Zgodnie z tym przekonaniem władcy nie rządzili, lecz byli tylko wykonawcami woli tego Insygnium. Święta Korona zaczęła być utożsamiana z całym Państwem (Kraje Korony Świętego Stefana) i stała się podwaliną tak zwanej Tysiącletniej Konstytucji, czyli niespisanych do 1515 r. praw królestwa Węgier.

Przedstawione powyżej nurty współistniały ze sobą przez wieki, uzupełniając się nawzajem. Dowodzi to faktu, iż rola Świętej Korony jest znamieną dla historii i tradycji Węgier. Przykładem może być praktyka sądów węgierskich, które aż do 1947 r. wydawały wyroki w imieniu Świętej Korony, nie zaś króla czy regenta. Do wybuchu II wojny światowej rozwój ustrojowy Węgier różnił się od innych, przyjętych w państwach europejskich, bowiem bardziej przypominał system brytyjski (gdzie konstytucja nie jest pojedynczym aktem normatywnym, a istnieje kilkanaście aktów tworzących

„konstytucję”). W kraju rządzonym przez regenta Horthy’ego można wyróżnić kilka najważniejszych aktów prawnych regulujących kwestie dotyczące ustroju, jak na przykład ustawę z 1920 r. o wyznaczeniu regenta królestwa. W konstytucji z 1949 r. dla tradycji „mistycznej” nie było miejsca ze względów ideologicznych. Prawodawca nie zadbał o wprowadzenie tych wartości do preambuły. Nawiązano do niej dopiero w preambule Nowej Konstytucji z 2011 r.

1.1. Kształtowanie się konstytucjonalizmu węgierskiego do połowy XX wieku

(a) *Złota Bulla* z 1222 roku – początek węgierskiego konstytucjonalizmu

W średniowieczu Węgry były jednym z najpotężniejszych państw europejskich. Jednakże za panowania Andrzeja II w latach 1205-1235 nastąpiło osłabienie monarchii na skutek działania opozycji wewnętrznej i walk zewnętrznych z plemionami Kumanów, jak również na skutek walk o wpływy w Księstwie Halickim, a przede wszystkim w efekcie nieudanej wyprawy do Ziemi Świętej. Władca, pragnąc powstrzymać niepokoje wśród rycerstwa, wydał w 1222 r. *Złotą Bullę*². Dokument ten często jest porównywany do angielskiej *The Great Charter* z 1215 r. *Złota Bulla* mogła być częściowo wzorowana na tym właśnie akcie. Należy zaznaczyć, iż węgierskie i angielskie elity miały ze sobą styczność podczas V krucjaty w latach 1217-1218³.

Dzięki *Złotej Bulli* przywileje magnatów węgierskich, na przykład sędownicze czy ekonomiczne, zostały rozciągnięte na sługi królewskie – serwientów⁴. Dokument ten zwalniał ich z podatków,

² G. Érszegi, *Az Aranybulla*, Budapeszt 1990.

³ L. Kontler, *A history of Hungary*, Budapest 2009, s. 87-88; W. Felczak, *Historia Węgier*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1983, s. 41-43.

⁴ Było to średnie i drobne rycerstwo, wolne, ale zobowiązane do służby wojskowej.

przyznawał władzę sądową nad chłopami, a przede wszystkim dawał przywilej, zgodnie z którym bez wyroku sądu nie wolno było ich więzić ani konfiskować majątków. Grupa ta została zobowiązana do służby w obronie kraju, a w przypadku wyjścia poza jego granice musiała otrzymywać od władcy żołd. Złota Bulla ograniczała też władzę królewską. Monarcha nie mógł już dowolnie sprzedawać czy nadawać komitatów⁵. Król musiał corocznie zwoływać zgromadzenie poddanych (węg. *Alsótábla*), aby przyjąć ich skargi. Zgromadzenia stały się przyczynkiem do powstania sejmku węgierskiego. Zabroniono cudzoziemcom piastowania urzędów na Węgrzech, wprowadzono zakaz sprawowania kilku stanowisk na raz na szczeblu państwowym. Dokument z 1222 r. gwarantował także zakaz psucia monety⁶ poprzez pogarszanie jej wartości na skutek dodawania do niej innych metali. Jednym z najważniejszych praw był artykuł 31, który stanowił, że poddani mogli zbuntować się zbrojnie przeciw władcy, jeśli ten naruszał postanowienia zapisane w Złotej Bulli⁷.

Skutki wprowadzenia nowego prawa przez Andrzeja II były dalekosiężne. Monarchia feudalna przekształciła się w monarchię stanową. Złota Bulla doprowadziła do wykształcenia się silnego, a przede wszystkim licznego stanu szlacheckiego. Dodatkowo wykształcenie się sejmku, a także prawo do oporu, uniemożliwiło wzmocnienie władzy królewskiej i przez dłuższy czas hamowało wykształcenie się monarchii absolutnej na Węgrzech. Po wygaśnięciu dynastii Andegawenów kolejni królowie byli już władcami elekcyjnymi, wybieranymi przez szlachtę. To jeszcze bardziej osłabiło władzę centralną. Rozwój państwa węgierskiego został jednak przerwany na skutek najazdu tureckiego i rozbicia państwa na trzy części: habsburską, osmańską i zależne od Wielkiej Porty Księstwo Siedmiogrodu. Spowodowało to, iż system prawa węgierskiego w zachodniej części kraju rozwijał się inaczej niż we wschodniej.

⁵ Jednostka terytorialna - odpowiednik polskich województw.

⁶ B. Yves, *Słownik ekonomiczno-finansowy*, Katowice 1995, s. 145.

⁷ M. Molnar, *A Concise History of Hungary*, Cambridge 2001, s. 32-35; L. Kontler, *A history...*, s. 87-88; W. Felczak, *Historia Węgier*, s. 41-43.

Węgry Królewskie ewoluowały w stronę monarchii absolutnej, a Siedmiogród rozwijał system podobny do tego w Rzeczypospolitej⁸.

(b) Od monarchii elekcyjnej do sankcji pragmatycznej

Władcami zachodnich Węgier, niezdobytymi przez Turków, zostali Habsburgowie. Początkowo ich władza była bardzo słaba i ograniczona. Habsburgowie konsekwentnie zwiększali jednak swoje uprawnienia poprzez elekcje *vivente rege*, czyli wybór za życia poprzedniego króla. Teoretycznie była to w pełni wolna elekcja. Jednakże zebrana szlachta faktycznie miała bardzo ograniczony wybór. Nikt nie chciał otwarcie wystąpić przeciw obecnie panującemu królowi. Dlatego też bez większych przeszkód „wolną” elekcję wygrywał kandydat wskazany przez Habsburga, czyli jego syn lub młodszy brat. Zwyczaj ten stał się podstawą niepisanej prawa, które obowiązywało ponad sto lat⁹.

W 1683 r. polski król, Jan III Sobieski, rozgromił armię turecką pod Wiedniem. Po niemal dwustu latach wyzwalamo kolejne ziemie węgierskie. W 1686 r. Habsburgowie zdobyli Budę – dawną stolicę Węgier. Autorytet monarchy wzrósł, a Leopold potrafił to wykorzystać, zwołując do Pozsony sejm krajowy, na którym przekonał posłów do uchwalenia ustaw nadających Habsburgom prawo dziedziczenia korony węgierskiej¹⁰.

Reformę ustroju regulowało kilka ustaw sejmowych. Spajały one tradycyjny system wyboru z nowym. Z jednej strony młody władca został wybrany w „wolnej elekcji”, z drugiej zaś sejm węgierski uchylił 31 artykuł Złotej Bulli dotyczący prawa do oporu wobec władcy¹¹.

⁸ S. Grodziski, *Porównawcza historia ustrojów państwowych*, Kraków 1998, s. 149-151.

⁹ S. Holcik, *Uroczystości koronacyjne w Preszburgu 1563-1830*, Kraków 1986, s. 5-6 i 58-68.

¹⁰ I. Romsics, *Magyarország története*, Budapeszt 2010, s. 425-427, 469-472.

¹¹ 1687. évi I. törvénycikk, *Fenséges József, fejedelem, ausztriai főherceg urat, Magyarország királyává avatják, kiáltják és koronázzák*, <<http://www.1000ev.hu/>

Przebudowa ustroju państwa na tym się nie zakończyła. Sejm przyjął kolejne ustawy, w tym wprowadzającą monarchię dziedziczną: „O tym, że po obecnym cesarzu i królu wszyscy jego pierworodni zostają uznani wiecznymi władcami na Węgrzech i ich krajach”¹².

W 1713 r. Karol III, świadomy, że może nie doczekać się męskiego potomka, ogłosił sankcję pragmatyczną, którą uznali również węgierscy poddani¹³. W następstwie wprowadzonej nowelizacji tron habsburski mogły obejmować także kobiety, a nie tylko mężczyźni, jak to dotychczas praktykowano. 25 czerwca 1741 r. koronowano w Pozsony¹⁴ Marię II Teresę na króla Węgier. Konsekwentna polityka Habsburgów doprowadziła do przekształcenia Węgier z monarchii elekcyjnej w monarchię absolutną. Mimo protestów i kolejnych antyhabsburskich powstań ustrój ten obowiązywał aż do 1848 r.¹⁵.

(c) Ustawy Marcowe z 1848 roku

Naród węgierski był daleki od dobrowolnego uznania monarchii habsburskiej. Węgrzy traktowali tę sytuację jako chwilową, oczekując dobrego momentu na uwolnienie się spod panowania habsburskiego. W 1711 r. wojska austriackie krwawo stłumiły powstanie Franciszka Rakoczego. Naród ten nie wyrzekł się jednak swoich dążeń niepodległościowych. W 1848 r. doszło do wybuchu

index.php?a=3¶m=4359> [dostęp: 26.08.2013], 1687. évi IV. törvénycikk, *Jeruzsálemi II. Endre király 1222. évi 31. törvénycikkelyét bizonyos részében megmagyarázzák*. Internetowy zbiór prawa węgierskiego <<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=4362>> [dostęp: 26.08.2013].

¹² 1687. évi II. törvénycikk *A mostan i császári és királyi szent felség fenséges finemü örököseinek elsőszülötteit Magyarország s az ahhoz csatolt részek természetes és örökös királyainak nyilvánítják*. Internetowy zbiór prawa węgierskiego, <<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=4360>> [dostęp: 26.08.2013].

¹³ I. Gonda, E. Niedehauser, *A Habsburgok*, Budapest 1998, s. 109-111.

¹⁴ Obecnie Bratysława.

¹⁵ S. Holcik, *Uroczystości...*, s. 37. E. Tóth, K. Szelényi, *A Magyar Szantkorona – Királyok és koronázások*, Budapest 1996, s. 76.

rewolucji w Peszcie. Cesarz Ferdynand I Habsburg musiał zgodzić się na powołanie niezależnego rządu węgierskiego. Zebrał się także sejm, który przegłosował szereg praw tworzących nowy ład konstytucyjny na Węgrzech. W ten sposób uchwalono Ustawy Marcowe. Składały się one z kilku osobnych dokumentów, jednakże możemy uznać je za akty konstytucyjne¹⁶.

Priorytetem Ustaw Marcowych było scalenie historycznych ziem Węgier, sztucznie podzielonych przez Habsburgów. Akty te nadały Węgrom określone przywileje i swobody. Przyłączono do Węgier terytorium Partium, ustanowiono unię z Siedmiogrodem i nakazano powiększyć sejm o przedstawicieli tak zwanego Pogranicza Wojskowego, czyli wydzielonych terenów państwa węgierskiego podlegających bezpośrednio Wiedniowi. Znaczącym osiągnięciem „konstytucji” było zniesienie pańszczyzny dla chłopów urbanych¹⁷, którzy stanowili około 35-40% wszystkich chłopów pańszczyźnianych. Rozwiązanie przyjęte przez prawodawcę stało się podwodem sporu władzy ze szlachtą i niezadowolonymi chłopami, których nadane przywileje nie objęły swoją mocą. W efekcie ogłoszono równouprawnienie wszystkich obywateli wobec prawa. Ustanowiono również tolerancję religijną dla wszystkich religii i wyznań. Powołano także nowy sejm (węg. *Országgyűlés*) – już nie jednego stanu, czyli szlachty, ale wszystkich Węgrów. Wprowadzane ustawy jednak nie zadowolili wszystkich. Liczne mniejszości narodowe – Serbowie, Rumuni, Słowacy czy Chorwaci nie zostali potraktowani w sposób sprawiedliwy, gdyż wprowadzone przez prawodawcę akty normatywne nie nadawały im upragnionej autonomii¹⁸.

¹⁶ W. Felczak, *Historia Węgier*, s. 225-230; W. Felczak, *Węgierska polityka narodowościowa przed wybuchem powstania 1848 roku*, Wrocław 1964, s. 65-68.

¹⁷ Chłoptwo na Węgrzech dzielono na chłopów urbanych, chłopów alodialnych (tzw. żelerów) i służbę folwarczną. Status chłopów różnił się w zależności od ziemi, którą użytkowali. Alodium była to ziemia należąca do szlachcica stanowiąca nieograniczoną własność, wolną od zobowiązań i ciężarów feudalnych. Natomiast chłopci urbani pracowali np. na ziemiach należących do miast królewskich, stąd zapewne ich nazwa.

¹⁸ <<http://www.1000ev.hu/index.php?a=2&k=3&f=5276>> [dostęp: 1.09.2013].

Nowy rząd węgierski nie posiadał własnej armii ani nie mógł prowadzić samodzielnej polityki zagranicznej. Te dwie kwestie pozostały w gestii Wiednia. Habsburgowie nie mogli pogodzić się z usamodzielnieniem się Węgier. Po niespełna pół roku od uchwalenia Ustaw Marcowych wojska austriackie przekroczyły granicę. W 1849 r. na pomoc monarchii habsburskiej przyszła Rosja. Mimo bohaterskiej obrony rewolucja węgierska, a z nią Ustawy Marcowe, zostały zniesione¹⁹.

(d) Ugoda Austriacko-Węgierska z 1867 roku

Osłabienie pozycji międzynarodowej Austrii, na skutek pogorszenia relacji z Rosją w latach 1853-1855 i przegranych wojen z Francją i Piemontem w 1859 r., zmusiły Cesarstwo Austriackie do reform wewnętrznych. 10 października 1860 r. Franciszek Józef wydał dyplom październikowy, będący konstytucją oktrojowaną, który doprowadził do utworzenia monarchii konstytucyjnej i federacji. Konstytucja ta po protestach ludności niemieckiej, liberałów, a także Węgrów, którzy żądali przywrócenia ich konstytucji z 1848 r., wkrótce została zastąpiona przez patent lutowy z 26 lutego 1861 r. Formalnie stanowił on akt wykonawczy dla dyplomu październikowego. Faktycznie jednak wprowadzał centralistyczny system rządów. Ograniczał władzę sejmów krajowych (niem. *Landtag*), a zwiększał uprawnienia Rady Państwa (niem. *Reichsrat*). Składała się ona z dwóch izb: w skład wyższej (niem. *Herrenhaus*) wchodził członkowie rodziny cesarskiej, wyżsi duchowni, czyli arcybiskupi i biskupi z tytułami książęcymi, powoływani przez władcę przedstawiciele arystokracji, a w skład niższej posłowie oddelegowani przez sejmy krajowe. Węgrzy nie wysłali jednak swoich przedstawicieli, domagając się przywrócenia konstytucji z 1848 r. Wskutek tego sejm krajowy na Węgrzech został przez cesarza rozwiązany²⁰.

Klęska Austrii w wojnie z Prusami w 1866 r. zmusiła rząd w Wiedniu do porozumienia się z narodami zamieszkującymi mo-

¹⁹ W. Felczak, *Historia Węgier*, s. 225-230.

²⁰ O. Balzer, *Historia ustroju Austrii w zarysie*, Lwów 1899, s. 485-491; W. Felczak, *Historia Węgier*, s. 261-264.

narchię. Najważniejszym spośród narodów byli Węgrzy. W wyniku negocjacji między przedstawicielami władz w Wiedniu a węgierską „frakcją liberałów” pod przewodnictwem Ferencza Deáka powołano nowe państwo – Austro-Węgry. Na mocy aktu zwanego Ugoda (niem. *Ausgleich*, węg. *Kiegyezés*) Austria i Węgry miały mieć, od momentu jej podpisania, wspólnego monarchę, politykę zagraniczną i armię. Ustawa przewidywała jednak dwa osobne parlamenty i odrębne rządy. Zapisy ustawy wprowadzały także wspólny budżet, który w 70% był tworzony przez Austrię, a w 30% przez Węgry. Ugoda zawarta na określony czas musiała być co dziesięć lat odnawiana. W wyniku ugody austro-węgierskiej uchwalono zbiór ustaw nazywanych konstytucją grudniową, która regulowała kwestie wspólne obu części Cesarsko-Królewskiej Monarchii. Na jej podstawie powołano Delegację, które obradując na zmianę w Wiedniu i Budapeszcie, miały wspólnie podejmować decyzje w zakresie polityki zagranicznej. Rządy obu krajów miały poprzez negocjacje uchylać wspólne prawo handlowe i podatkowe. Jednym z takich aktów była XVI ustawa z 1867 r. (węg. *1867. évi XVI. törvényikk*), która ustalała wspólne taryfy cel na granicy między Austrią oraz Węgrami, a także regulowała sprawy dotyczące handlu zewnętrznego dualistycznej monarchii. Na Węgrzech przywrócono także obowiązywanie węgierskiej konstytucji z 1848 r.²¹

(e) Królestwo bez króla w latach 1920-1946

Pierwsza wojna światowa doprowadziła do rozpadu Austro-Węgier na mniejsze państwa. Narody je tworzące dążyły do niepodległości lub przyłączenia się do państw sąsiednich. Cesarz Karol I Habsburg abdykował²². Traktat pokojowy w Trianon z 1920 r. był katastrofą dla Węgier. Straciły one około 67% terytorium i 42% ludności²³.

²¹ F.K. d'Abancourt, *Era konstytucyjna Austro-Węgierskiej Monarchii od 1848 do 1881 r. omówiona z uwzględnieniem walki autonomistów z centralistami*, Kraków 1881; W. Felczak, *Historia Węgier*, s. 267-268; XVI ustawa z 1867 roku <<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5317>> [dostęp: 26.08.2013].

²² H. Batowski, *Rozpad Austro-Węgier 1914-1918*, Kraków 1982.

²³ Pełen tekst traktatu: <<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7489>> [dostęp: 26.08.2013].

Decyzją sejmu z 1 marca 1920 r. regentem został admirał Miklós Horthy, a kraj pozostał monarchią. Próby odzyskania przez Karola Habsburga władzy na Węgrzech nie powiodły się. Sejm 5 listopada 1921 r. ogłosił detronizację Habsburgów. W latach 1920-1946 na Węgrzech zapanował specyficzny ustrój: „Królestwo bez króla”. Państwo formalnie było monarchią, ale bez władcy. Węgry w tym okresie nie posiadały konstytucji ani jednego aktu regulującego ustrój państwa. W dużej mierze opierały się na aktach sprzed wojny, a także na ustawach, które z założenia miały tymczasowo regulować relacje między władzą wykonawczą a ustawodawczą. Do lat 30. regent pełnił funkcję głowy państwa, jednakże jego uprawnienia były ograniczone. Stopniowo, przez kolejne lata, jego władzę rozszerzano. Rządem kierował premier, który odpowiadał przed regentem i był przez niego powoływany i odwoływany, ale musiał mieć poparcie parlamentu. Posłowie do sejmu byli wybierani w wyborach, jednakże wysoki cenzus majątkowy, a także wykształcenia powodowały, że tylko 20-30% obywateli Węgier miało prawa wyborcze. Wybory były jawne. Regent miał prawo odroczyć lub rozwiązać parlament. Węgry pod panowaniem regenta stały się państwem autorytarnym. W 1942 r. parlament powołał najstarszego syna regenta na jego następcę. Zginął on jednak w katastrofie lotniczej na froncie wschodnim. Miklós Horthy pragnął przejść na stronę aliantów. Aby to udaremnić, w 1944 r. na skutek okupacji niemieckiej (Operacja Panzerfaust) Niemcy pozbawili go władzy. Jednakże Królestwo zostało proklamowane republiką dopiero 1 lutego 1946 r.²⁴

1.2. Doktryna Świętej Korony – nurt „mistyczny” w tradycji węgierskiego konstytucjonalizmu

Święta Korona to insygnium koronacyjne, które zgodnie z legendą jest przypisywane św. Stefanowi, patronowi Węgier i pierwszemu królowi tego kraju. O jego szczególnej roli świadczą słowa

²⁴ R.K. Nowak, *Przyjaciel Polaków – Pál Teleki (1879-1941). Zarys biografii*, Łódź 2009; L. Kontler, *A history...*, s. 351-374.

premiera Pála Telekiego²⁵, który na pytanie, dlaczego Węgry nie mają konstytucji odpowiedział, iż Korona to „konstytucja historyczna, do której nic nie trzeba dopisywać”²⁶.

Szukając genezy niezwykle ważnej roli Świętej Korony w polityce węgierskiej, należy zwrócić uwagę na fakt, iż już w czasie panowania dynastii Arpadów wykształciły się zasady, które ściśle określały warunki legalnej koronacji na Węgrzech²⁷.

Istniały trzy najważniejsze warunki koronacji. Po pierwsze: koronacja z użyciem świętego Insignium – Świętej Korony. W innych krajach mamy podobny proces (na przykład korona Chrobrego w Polsce, Święta Włócznia w Rzeszy czy Święty Kamień w Szkocji), jednak nigdzie indziej wokół żadnego innego insignium królewskiego nie wykształcił się taki kult jak na Węgrzech. Po wtóre: zasada *stabilitas loci* aktu koronacji. Koronacja musiała się odbyć zawsze w Székesfehérvár, jednym z najstarszych ośrodków państwowych na Węgrzech. Po trzecie: koronować mógł tylko metropolita, czyli arcybiskup Esztergom. Sytuację na Węgrzech komplikował jednak fakt, iż na terenie tego państwa była jeszcze druga metropolia arcybiskupia w Kalocsy²⁸.

Ideologię Świętej Korony ostatecznie opracował István Werbőczy. Najważniejszym jego dziełem był zbiór praw *Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclity regni Hungariae* (*Prawo zwyczajowe sławnego Królestwa Węgier: w trzech częściach*) wydany w 1517 r. w Wiedniu, wzorowany na polskich *Statutach Łaskiego*²⁹.

Jedną z najważniejszych myśli, którą rozwinął Werbőczy w *Tripartitum*, była Szentkorona-tan (doktryna Świętej Korony). Według niego była ona „źródłem wszystkich praw i wszelkiej władzy

²⁵ Dwukrotny premier Węgier w latach 1920-1921 oraz 1939-1941.

²⁶ R.K. Nowak, *Przyjaciel...*, s. 109.

²⁷ *Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottanerin (1439-1440)*, K. Mollay (wyd.), Wiedeń 1975, [za:] A. Fijałkowski, *Koronacja królów węgierskich w średniowieczu. Zarys problematyki badawczej w kontekście polskim*, [w:] *Przemysław II odnowienie królestwa polskiego*, J. Krzyżaniakowa (red.), Poznań 1997, s. 221.

²⁸ A. Fijałkowski, *Koronacja...*, s. 222-224.

²⁹ M. Duczmal, *Izabela Jagiellonka, królowa Węgier*, Łódź 2000, s. 109-110.

w państwie". To również Święta Korona miała mistycznie łączyć szlachtę wyższą i niższą w jeden naród. Cała szlachta zamieszkująca Królestwo Węgierskie była poddaną Korony. Korona i państwo to jedność. Święta Korona była symbolem państwa i wszystkie terytoria: Węgry, Siedmiogród, Chorwacja, Dalmacja, Sławonia należały do niej. Królestwo było nierozdzielne i zawsze miało stanowić jedną całość. Nigdy nie mogło być podzielone. Władca nie miał prawa oddać jakiegokolwiek jego części innemu państwu. Ponieważ cała ziemia należała do Świętej Korony, szlachta tylko użytkowała swoje posiadłości, a nie miała ich na własność³⁰.

W wypadku bezpotomnej śmierci szlachcica jego majątek wracał do Korony, czyli pod opiekę króla. To Korona i tylko ona miała największą władzę w kraju, a król był jej sługą i wykonawcą jej woli. To ona stanowiła prawo. Jeśli ktoś dokonał przestępstwa wobec państwa, uznawano je za zbrodnię przeciw Koronie. To ona pełniła funkcję najwyższego sędziego i w jej imieniu działały sądy³¹.

Śmierć Ludwika II i rozpad państwa po klęsce pod Mohaczem nadały nowy sens Koronie. Stała się ona symbolem jedności i nierozdzielności państwa węgierskiego podzielonego na trzy części: habsburską, turecką i siedmiogrodzką³². Korona ponownie stała się symbolem niepodległości podczas Wiosny Ludów w latach 1848-1849³³. W 1867 r., podczas zawierania ugody austriacko-węgierskiej, jednym z głównych żądań społeczeństwa węgierskiego było osobna koronacja Franciszka Józefa Świętą Koroną (aż do wypełnienia tego obowiązku nie był uznawany za legalnego króla Węgier)³⁴.

³⁰ Zob. <http://www.staff.u-szeged.hu/~capitul/analecta/trip_hung.htm> [dostęp: 2.05.2011]; W. Felczak, *Historia Węgier...*, s. 114-115; M. Duczmal, *Izabela...*, s. 109-110.

³¹ Ibidem.

³² W. Felczak, *Historia Węgier*, s. 121; Z. Lovag, *A Magyar Koronázási Jelvények*, Budapeszt 1986, s. 24; E. Tóth, K. Szelényi, *A Magyar Szantkorona - Királyok és koronázások*, Budapeszt 1996, s. 74.

³³ E. Tóth, K. Szelényi, *A Magyar...*, s. 78; Z. Lovag, *A Magyar...*, s. 24.

³⁴ E. Tóth, K. Szelényi, *A Magyar...*, s. 78.

Zakończenie

W wyniku działań wojennych Święta Korona została wywieziona do Austrii, a następnie zarekwirowana przez Amerykanów i przechowywana w Fort Knox. Zwrócono ją Węgrom w 1978 r. i przez następne lata była przechowywana w Muzeum Narodowym. Od 2000 r. Święta Korona przechowywana jest w budynku węgierskiego parlamentu³⁵. Wydaje się, że można to interpretować symbolicznie. Dziś demokratycznie wybrany parlament ma władzę, bo taka jest „wola” Świętej Korony. Każdy poseł, wchodząc do izby parlamentu, musi przejść korytarzem, gdzie w największej sali znajduje się ta narodowa relikwia. Władze na Węgrzech ma ten, kto ma Koronę.

Streszczenie

W niniejszym tekście autorzy pokazują wpływ Korony Świętego Stefana na kształtowanie się węgierskiej kultury i tradycji prawnej, jako że Korona w dalszym ciągu pozostaje symbolem narodu i państwa. Jest gwarantem stabilności i bezpieczeństwa, który umożliwia Węgrom przetrwanie i stałą kontynuację dziedzictwa narodowego. Tekst ten ukazuje także rolę, jaką odgrywała Korona w sporządzaniu najważniejszych aktów prawnych w historii Węgier, takich jak: Złota Bulla z 1222 r. czy Ustawy Marcowe z 1848 r. Rola Korony jest nieporównywalna z żadnym innym elementem węgierskiego dziedzictwa.

The Crown of Saint Stephen as the source of sovereignty of Hungary and the foundation of Hungarian constitutionalism

Summary

In the article the authors present the impact of the Crown of Saint Stephen on the formation of Hungarian legal culture and tradition, since the Crown still remains a symbol of the nation and the state in general. It is a guarantee of stability and security which enables the Hungarian people to survive

³⁵ Z. Lovag, *A Magyar...*, s. 24.

and continue the national heritage. This article also demonstrates the role of the Crown in drafting the most important legal acts in the history of Hungary, such as "Golden Bull of 1222" and "March Acts of 1848". The role of the Crown is incomparable with any other element of Hungarian statehood.

